ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ

1970-2009

ЛАТЫН АМРИКАСЫ

- ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ — СОЛТҮСТІК АМЕРИКАНЫҢ ОҢТҮСТІК БӨЛІГІ (РИО-БРАВО-ДЕЛЬ-НОРТЕ ӨЗЕНІНІҢ ОҢТҮСТІГІНЕН БАСТАП БҮКІЛ ОРТАЛЫҚ АМЕРИКА МЕН ВЕСТ-ҮНДІСТАН АРАЛДАРЫН ҚАМТИДЫ) МЕН БҮКІЛ ОҢТҮСТІК АМЕРИКА АУМАҒЫНДАҒЫ ЕЛДЕРДІҢ ЖАЛПЫ АТАУЫ. ЖАЛПЫ АУМАҒЫ 22,8 МЛН. КМ². ХАЛҚЫ 479 МЛН. АДАМ. 15 – 16-ҒАСЫРЛАРДА ҚАЗІРГІ ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ АУМАҒЫНДА ӨМІР СҮРІП ЖАТҚАН ЖЕРГІЛІКТІ ТАЙПАЛАРДЫ (КОЛУМБ ҮНДІСТЕР ДЕП АТАҒАН) ИСПАНИЯ ЖӘНЕ ПОРТУГАЛИЯ ЖАУЛАП АЛЫП, ОТАР ЕЛДЕРГЕ АЙНАЛДЫРДЫ. 1810 – 26 Ж. ТӘУЕЛСІЗДІК ЖОЛЫНДАҒЫ СОҒЫСТАР НӘТИЖЕСІНДЕ АМЕРИКАДАҒЫ БАРЛЫҚ ОТАРЛАР ИСПАНИЯДАН БӨЛІНІП ШЫҚТЫ. 1822 Ж. БРАЗИЛИЯ ПОРТУГАЛИЯДАН БӨЛІНДІ. ОСЫДАН КЕЙІН ЛАТЫН АМЕРИКАСЫНДА ДЕРБЕС МЕМЛЕКЕТТЕР ҚҰРЫЛА БАСТАДЫ.

Панама
Венесуэла
Колумбия
Гайана
Суринам
Гвиана (Фр.)
Эквадор
Бразилия
Перу
Боливия
Парагвай
Чили
Аргентина
Уругвай

ҚАЗІРГІ ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ ЕЛДЕРІ,ХАЛҚЫ

- ҚАЗІР ЛАТЫН АМЕРИКАСЫНДА 33 МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ФРАНЦИЯ, НИДЕРЛАНД, АҚШ-ТЫҢ БІРНЕШЕ ТӘУЕЛДІ АУМАҚТАРЫ ОРНАЛАСҚАН. СОЛТҮСТІК АМЕРИКАНЫҢ ОҢТҮСТІК БӨЛІГІНДЕГІ ЖЕРЛЕРДЕ, ВЕСТ-ИНДИЯДА ЖӘНЕ ОҢТҮСТІК АМЕРИКАДА ОРНАЛАСҚАН ЕЛДЕР ТОБЫН ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ ДЕП АТАЙДЫ. ЛАТЫН АМЕРИКАСЫНДА ЕУРОПАЛЫҚ ҚОНЫСТАНУШЫЛАРДЫҢ ҰРПАҚТАРЫ, МЕТИСТЕР, МУЛАТТАР, ҮНДІЛЕР, АФРИКАНДЫҚТАР ТҰРАДЫ. 18 ЕЛДЕ РЕСМИ ТІЛІ-ИСПАН ТІЛІ.

- ҚАЗІРГІ ЛАТЫН АМЕРИКАСЫНЫҢ ТЕРРИТОРИЯСЫНДА МЕКЕНДЕГЕН ОРТАҚ « ҮНДІСТЕР » АТЫМЕН АТАЛҒАН КӨПТЕГЕН ХАЛЫҚТАР МЕН ТАЙПАЛАР БІР– БІРІМЕН СЫРТҚЫ КЕЛЕБЕТІ, ТІЛІ, ДІНІ, МӘДЕНИЕТ ДЕҢГЕЙІМЕН ЕРЕКШЕЛЕНЕТІН. ӘСІРЕСЕ МЕКСИКАН ТАУ ҚЫРАТЫ МЕН ЮКАТАН ТҮБЕГІ, ПЕРУАН – БОЛИВИЙЛІК ЖӘНЕ КОЛУМБИЙЛІК АНДЫЛАРДА КӨП ҚОНЫСТАНҒАН. МЕКСИКА ТАУЛЫ ҚЫРАТЫНДАҒЫ ЕҢ МЫҚТЫ МЕМЛЕКЕТ ТЕНОЧИТЛАНЕ(ҚАЗІРГІ МЕКСИКА) ҚАЛАСЫНДАҒЫ АЦТЕКТЕРДІҢ ИМПЕРИЯСЫ БОЛҒАН. ӨРКЕНИЕТТІҢ ЕКІНШІ ІРІ ОШАҒЫ ОРТАЛЫҚ АНДТА ҚАЛЫПТАСТЫ. ОЛ ЭТНИКАЛЫҚ БІРКЕЛКІ БОЛАТЫН – КЕЧУА ЖӘНЕ АЙМАРА ҰЛТТАРЫН БІРІКТІРЕТІН ИНКТЕРДІҢ ИМПЕРИЯСЫ.
- ИНДИЯДА ЖӘНЕ ОҢТҮСТТІК АМЕРИКАНЫҢ ШЫҒЫСSYLF6 КОЛУМБИЯ МЕН ЭКВАДОРДЫҢ ЖАҒАЛАУЫНДАҒЫ ҮНДІС ТАЙПАЛАРЫ ҚЫРЫП ТАСТАЛҒАН НЕ БОЛМАСА МАТЕРИКТІҢ ТҰҢҒИЫҒЫНА ШЕГІНДІ. ПЛАНТАЦИЯЛАРДА ЖҰМЫС ІСТЕУ ҮШІН АФРИКАДАҒЫ НЕГРЛЕР – ҚҰЛДАР ӘКЕЛІНДІ. ЕУРОПАЛЫҚ ПЕН НЕГР ҚЫЗДАРЫНЫҢ АРАЛАС НЕКЕСІНЕН МУЛАТТАР ПАЙДА БОЛСА, ҚҰЛДАРДЫҢ ҮНДІС ҚЫЗДАРЫНА ҮЙЛЕНГЕНІНЕ САМБО ЭТНИКАЛЫҚ ТОБЫ ПАЙДА БОЛАДЫ.
- КӨП ҒАСЫРЛЫҚ ӘЛЕУМЕТТІК– ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҮРДІСТЕРДІҢ НӘТИЖЕСІНДЕ АЙМАҚТЫ БАРЛЫҚ АУДАНДАРЫНДА ҰЛЛТАР ҚАЛЫПТАСТЫ. ҰЛТТЫҢ ҚҰРАМЫ БІРКЕЛКІ ЕЛДЕР : АРГЕНТИНА, УРУГВАЙ, ЧИЛИ. ҮНДІСТЕРДІҢ ҮЛЕСІ БОЛИВИЯДА 63% , ГВАТЕМАЛАДА – 47%, ЭКВАДОРДА – 40%, МЕКСИКАДА – 15% .
- КОНТИНЕНТ ХАЛҚЫ ТЕЗ ӨСІП КЕЛЕДІ: 1995 ЖЫЛЫ 47,5 МЛН. БОЛСА, 2009 ЖЫЛҒА ҚАРАЙ 520– 570 МЛН. – ҒА ЖЕТЕДІ ДЕП ЖОСПАРЛАНЫП ОТЫР. ХАЛҚЫ САНЫ КЕДЕЙ , НАШАР ДАМЫҒАН ЕЛДЕРДЕ, ОРТАЛЫҚ АМЕРИКАДА., БОЛИВИЯ, ПАРАГВАЙ МЕН ЭКВАДОРДА ӨСІП КЕЛЕДІ. ЕҢ АЗЫ УРУГВАЙ , АРГЕНТИНА, КАРИБ БАССЕЙНІНІҢ КІШІ АҒЫЛШЫН ЕЛДЕРІНДЕ. ТАБИҒИ ӨСІМНІҢ ҚАРҚЫНЫ МЕН ӨМІРДІҢ ҰЗАҚТЫҒЫ АЙМАҚТЫҢ ЕЛДЕРІНІҢ « АЙТАРЛЫҚТАЙ ЖАС » БОЛАТЫНЫНЫҢ КЕПІЛІ. УРУГВАЙ МЕН АРГЕНТИНАДА ҒАНА 15 ЖАСҚА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАР 30% ҚҰРАСА, БАСҚА ЕЛДЕРДЕ 40% , КЕЙБІРІНДЕ ХАЛЫҚТЫҢ ½ –ІН ҚҰРАЙДЫ. 65 ЖАСТАН АРЫ ҚАРАЙҒА ЖАСТАРДЫҢ ҮЛЕСІ КӨП ЕМЕС: 19 ЕЛДЕ 3 – 6 %,АУЫР ЖАҒДАЙЛАР ӨМІР ҰЗАҚТЫҒЫН ҚЫСҚАРТАДЫ.

- ДАМУ МАҚСАТЫНДА БАРЛЫҚ ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ ӨЗІНІҢ КҮШІН БІРІКТІРІП ӘЛЕМДЕ БІРІНШІ РЕТ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯҒА ДЕН ҚОЙДЫ. ҚАЗІР БҰЛ ҮРДІС БАҒЫНЫШТЫ АУМАҚТАРДА ДА ЖҮРІП ЖАТЫР. 1960 ЖЫЛЫ ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ ЕРКІН САУДА АССОЦИАЦИЯСЫ (ЛАТС) (1980 ЖЫЛЫ ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ ИНТЕГРАЦИЯ АССОЦИАЦИЯСЫ (ЛАИ) БОЛЫП ҚАЙТА ҚҰРЫЛДЫ) ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АМЕРИКАНЫҢ ОРТАҚ НАРЫҚ (ИАОР) (БЕС МЕМЛЕКЕТ МҮШЕ). 1968 ЖЫЛЫ ЕРКІН САУДА АССОЦИАЦИЯСЫ, КЕЙІННЕН КАРИБ ОРТАҚ НАРЫҒЫ БАССЕЙНІНІҢ 12 МЕМЛЕКЕТІ МЕН ТӘУЕЛДІ ЖЕРЛЕРІН БІРІКТІРЕДІ.
- 1969 ЖЫЛЫ ЛАТС АЯСЫНДА АНД ЖӘНЕ ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ – ЛА – ПЛАТА ТОПТАРЫ 1978 ЖЫЛЫ АМАЗОНКА БАССЕЙНІНДЕ ОРНАЛАСҚАН СЕГІЗ ЕЛ АМАЗОНИЯ ТОБЫН ҚҰРДЫ. 1986 ЖЫЛЫ ЛА – ПЛАТА ТОБЫНЫҢ ОРНЫНА БРАЗИЛИЯ МЕН АРГЕНТИНАНЫҢ АРАСЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯҒА КЕЛІСІМ ЖАСАЛДЫ. БҰДАН КЕЙІН УРУГВАЙ МЕН ПАРАГВАЙ ҚОСЫЛЫП, ҚАЗІРГІ ЕҢ ҮЛКЕН ЖӘНЕ БЕЛСЕНДІ ТОП МЕРКОСУР ҚҰРЫЛДЫ. 1996 ЖЫЛДЫҢ ҚАЗАН АЙЫНАН МЕРКОСУРҒА ЧИЛИ ҚОСЫЛДЫ.
- ИНТЕГРАЦИЯ САЛАСЫНДАҒЫ СОҢҒЫ ІРІ ОҚИҒА 1995 ЖЫЛЫ ҚАҢТАРДА СОЛТҮСТІК АМЕРИКАНЫҢ ЕРКІН САУДА АССОЦИАЦИЯСЫ (НАФТА) ҚҰРЫЛУЫ. АҚШ ӨЗ НАРЫҒЫНА КАНАДА МЕН МЕКСИКАНЫ ҚОСЫП ҚОЙДЫ. ЖАҢА АССОЦИАЦИЯНЫҢ ШЕКАРАСЫ СОЛТҮСТІККЕ ҚАРАЙ ЖЫЛЖЫП КОЛУМБИЯ МЕН ВЕНЕСУЭЛА ЖӘНЕ КАРИКОМ ТОБЫНЫҢ БАРЛЫҚ ЕЛДЕРІН ҚОСУ ЖОСПАРЛАНУДА.

ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ ЕЛДЕРІНІҢ ШАРУАШЫЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ:

- ШАРУАШЫЛЫҚТЫҢ ӘРТҮРЛІЛІГІ. КӨПТЕГЕН ЕЛДЕРДЕ ЛАТИФУНДИЯЛАР МЕН КАПИТАЛИЗМГЕ ДЕЙІНГІ ШАРУАШЫЛЫҚТЫҢ ТҮРЛЕРІ ӘЛІ ДЕ БАСЫМ. ДЕГЕНМЕН, КЕЙБІР ЕЛДЕРДЕ КООПЕРАТИВТЕР МЕН МЕМЛЕКЕТТІК ШАРУА ҚОЖАЛЫҚТАРЫ ҚҰРЫЛҒАН.
- ШАРУАШЫЛЫҚТЫҢ МАМАНДАНУ АЯСЫ ТАР. ЖЕРГЕ ЖӘНЕ БАСҚА ДА РЕСУРСТАРҒА МОНОПОЛИЯНЫҢ ОТАРЛАУ КЕЗІНЕН БЕРГІ ЖОҒАРЫ КЛАСТЫҢ ҚОЛЫНДА БОЛУЫ ІШКІ НАРЫҚ АЯСЫНЫҢ ТАР ЖӘНЕ ӨНЕРКӘСІПТІҢ ӘЛСІЗ ДАМУЫ ШАРУАШЫЛЫҚТЫҢ ДАМЫҒАН ЕЛДЕРДІҢ НАРЫҒЫНА БАЙЛАНЫСТЫ БОЛУЫНА СЕБЕПШІ. ТЕК ӨҢДЕУШІ ӨНЕРКӘСІПТІҢ СОҢҒЫ ЖЫЛДАРДАҒЫ ДАМУЫ СӘЛ КӨҢІЛГЕ ДЕМЕУ БОЛДЫ. ОСЫДАН ЭКСПОРТ САЛАЛАРЫ МЕН ІШКІ НАРЫҚ БАҒЫТЫНДАҒЫ САЛАЛАРДЫҢ АРАСЫНДА ҮЛКЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚ БАР.
- ШЕТЕЛ КАПИТАЛЫНА ТӘУЕЛДІЛІГІ . ЛАТЫН АМЕРИКАСЫНЫҢ ҮЛЕСІНЕ ДАМЫҒАН ЕЛДЕРДІҢ ДАМУШЫ ЕЛДЕРДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯСЫНЫҢ ЖАРТЫСЫНА ЖУЫҒЫ ТИЕДІ, СОНЫҢ ІШІНДЕ 2/3 – ӨҢДЕУ ӨНЕРКӘСІБІНЕ. АҚШ КАПИТАЛЫНЫҢ БАСЫМ АЛАЙДА ОНЫ ЖАПОНИЯ ТАБАНДЫЛЫҚПЕН БАСЫП ОЗУДА.
- ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОРДЫҢ ДАМУЫ. ОНЫҢ РӨЛІ МЕН СИПАТЫ ӘР ЕЛДЕ ӘРТҮРЛІ ЖӘНЕ ІШКІ САЯСИ КҮШТЕРДІҢ АРА ҚАТЫНАСЫНА ТӘУЕЛДІ. КӨПТЕГЕН ЕЛДЕРДЕ МЕМЛЕКЕТ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ БАСҚАРЫП ОТЫРАДЫ, КЕЙ ЕЛДЕРДЕ ІРІ МЕМЛЕКЕТТІК МҰНАЙ , МЕТАЛЛУРГИЯ , ХИМИЯ КӘСІПОРЫНДАРЫ БАР.
-

ЭКОНОМИКАСЫ

- ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ – ТҮРЛІ – ТҮСТІ МЕТАЛ ӨНДІРЕТІН АЙМАҚ РЕТІНДЕ ӘЛЕМГЕ ТАНМАЛ., СОНЫҢ ІШІНДЕ БОКСИТ, МЫС, ҚОРҒАСЫН, МЫРЫШ, ҚАЛАЙЫ, СҮРМЕ ЖӘНЕ СЫНАП РУДАЛАРЫ. ОНЫҢ ҮЛЕСІНЕ ӘЛЕМДЕ ӨНДІРУДІҢ ¼ –І (1995 ЖЫЛ 32 МЛН.Т) ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК ЭКСПОРТТЫҢ ¼ –« ТИЕДІ. БОКСИТТІҢ БАСТЫ ӨНДІРУШІЛЕРІ МЕН ЭКСПОРТТАУШЫЛАРЫ – БРАЗИЛИЯ , ЯМАЙКА, СУРИНАМ, ГАЙАНА , ВЕНЕСУЭЛА.
- МЫС РУДАСЫН ӨНДІРУ (1995 Ж, 3,2 МЛН.Т) – ТАУ –КЕН ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ЕСКІ САЛАСЫ. ӨНЕРКӘСІПТІК ӨНДІРУ МЕКСИКАДА ӨТКЕН ҒАСЫРДА БАСТАЛҒАН. СОСЫН АМЕРИКАНДЫҚ КОРПОРАЦИЯЛАР МЫСТЫ ЧИЛИ МЕН ПЕРУДЕ ӨНДІРЕ БАСТАДЫ. ОСЫ ҮШ ЕЛДІҢ ҮЛЕСІНЕ МҰНАЙ ӨНДІРУ МЕН АЛҒАШҚЫ ҚОРЫТУ ӘЛЕМДЕГІ ҮЛЕСІ 25% ҚҰРАЙДЫ.
- ЧИЛИ ҮШІН МЫС ОНЫҢ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ НЕГІЗІ, ШЕТЕЛДІК ВАЛЮТАНЫҢ БАСТЫ КӨЗІ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ТАБЫСТЫҢ КӨЗІНЕ АЙНАЛДЫ. СОҢҒЫ ЖЫЛДАРЫ БРАЗИЛИЯДА МЫС РУДАСЫН ІШКІ ҚАЖЕТТІЛІКТЕР ҮШІН КЕН ОРЫНДАРЫН ӨНДІРЕ БАСТАДЫ.
- ҚОРҒАСЫН – МЫРЫШ ӨНДІРУДЕ АСА МАҢЫЗДЫ. ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ ДҮНИЕ ЖҮЗІЛІК ҚОРҒАСЫННЫҢ 15%, МЫРЫШТЫҢ 19 -20% БЕРЕДІ. ҚОРҒАСЫН – МЫРЫШ КЕН ОРНЫН БАСТЫ ӨНДІРУШІЛЕРІ – ПЕРУ МЕН МЕКСИКА. АЗ МӨЛШЕРДЕ АРГЕНТИНА, ЧИЛИ, БОЛИВИЯ , БРАЗИЛИЯ ЖӘНЕ ГОНДУРАС ӨНДІРЕДІ.

ӨНДІРІС ТҮРЛЕРІ

- СОҢҒЫ ОНЖЫЛДЫҚТА ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА ЭНЕРГИЯҒА ҚАРАҒАНДА ТЕЗ ӨСТІ. ЖАЛПЫ ОНЫҢ ДАМУ ҚАРҚЫНЫ ӘЛЕМДЕГІ ОРТАША КӨРСЕТКІШТЕН ТӨМЕН. ЭЛЕКТРМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛМЕГЕН АЙМАҚТАР ӘЛІ ДЕ БОЛСА ӘЛӘ ДЕ БОЛСА БАР, МЫСАЛЫ БОЛИВИЯ , ГОНДУРАС, ГАИТИДЕ ХАЛЫҚТЫҢ 4/5 – І ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСЫН ТҰТЫНБАЙДЫ. ГЭС – ТІҢ ҮЛЕСІ МЕН МАҢЫЗЫ АРТЫП КЕЛЕДІ: 1970 -1975 Ж 45% – ТЕН 65% – ҒА ӨСТІ. БІРҚАТАР ЕЛДЕРДЕ БҰЛ ОДАН ДА ЖОҒАРЫ : КОСТА – РИКА – 95%, ПАРАГВАЙ – 93%, БРАЗИЛИЯ – 92% . АРГЕНТИНА, БРАЗИЛИЯ МЕН МЕКСИКАДА ҚУАТТЫЛЫҒЫ 300 МЫҢ.КВТ – ДАН 1200 КВТ – ҒА ДЕЙІНГІ АЭС – ТЕР ІСКЕ ҚОСЫЛҒАН.
- БІРҚАТАР ЕЛДЕРДЕ ЭКСПЕРИМЕНТТІ ТҮРДЕ ГЕОТЕРМАЛЬДЫ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯЛАР, КҮН ЭНЕРГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ЖҰМЫС ІСТЕЙТІН КӘСІПОРЫНДАР БАР. УРУГВАЙ МЕН АРГЕНТИНАДА ХАЛЫҚТЫҢ ТҰРМЫС ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІН ӨТЕУ ҮШІН ЖЕЛ ДВИГАТЕЛЬДЕРІ ПАЙДАЛАНЫЛАДЫ. *МАШИНА ЖАСАУ МЕН МЕТАЛ ӨҢДЕУ* ӨНЕРКӘСІП ӨҢДЕУ МЕН САЛАСЫНДА ЖЕТЕКШІ ОРЫНДЫ АЛАДЫ (¼ – НЕ ЖУЫҚ). АЛАЙДА БҰЛ САЛАНЫҢ ДАМУЫ БІРКЕЛКІ ЕМЕС. ҚАЗІРГІ ТАҢДА ҮШ ІРІ МЕМЛЕКЕТТІҢ ҮЛЕСІНЕ АЙМАҚТАҒЫ ӨНДІРІСТІҢ 2/3 – СІ КЕЛЕДІ, АЛ ВЕНЕСУЭЛА, КОЛУМБИЯ, ЧИЛИ МЕН ПЕРУДІ ҚОСА ЕСЕПТЕГЕНДЕ 90% ҚҰРАЙДЫ. БҰЛ САЛАНЫҢ ЖАҚМЫ ДАМУЫНА ҚАРАМАСТАН ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ ШЕТ ЕЛДІК МАШИНА МЕН ҚҰРАЛ – ЖАБДЫҚ ТАУАРЛАРЫНА ТӘУЕЛДІ, АЛ БҰЛ ИМПОРТ ӨЗ КЕЗЕГІНДЕ АЙМАҚ ЭКСПОРТЫНАН 2,5 ЕСЕ АСЫП ТҮСЕДІ.

АЛ ОЙЫН ОЙНАЙЫҚ

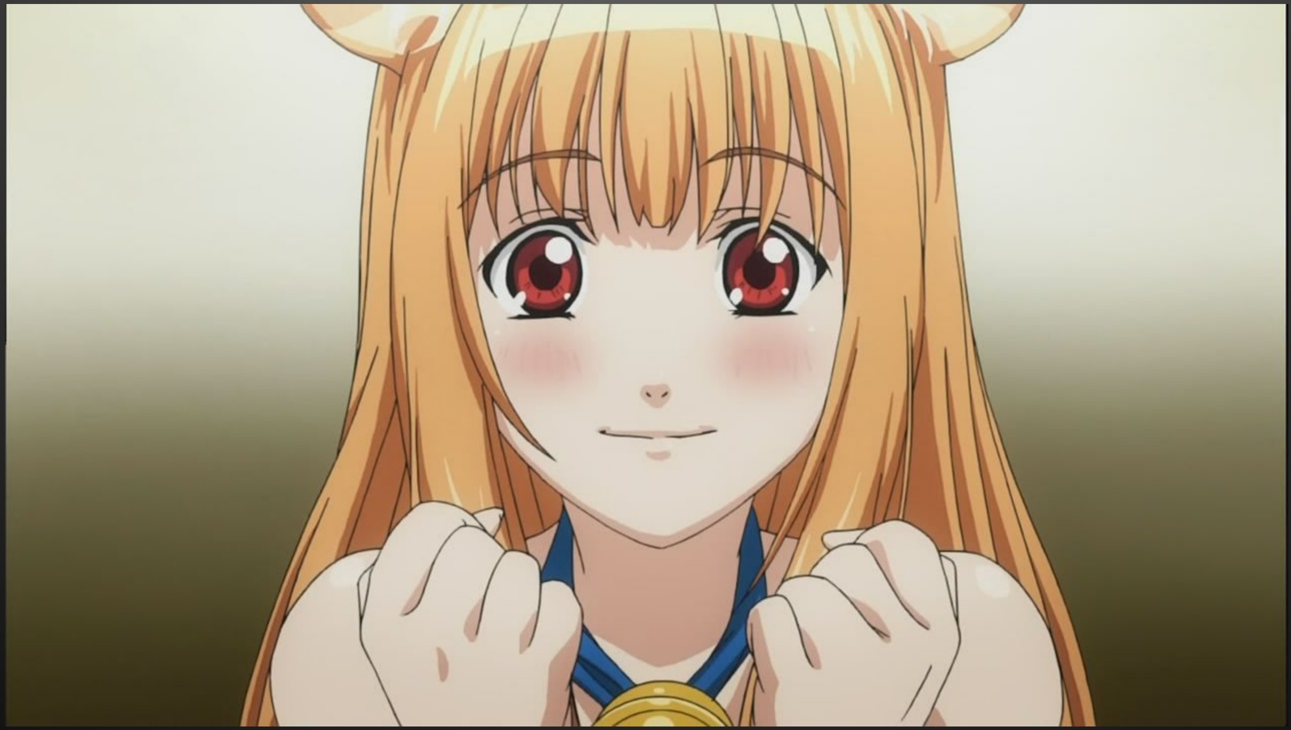

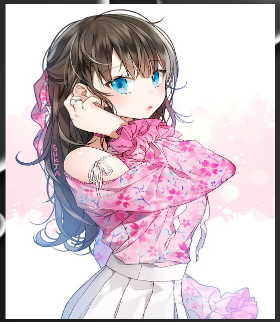

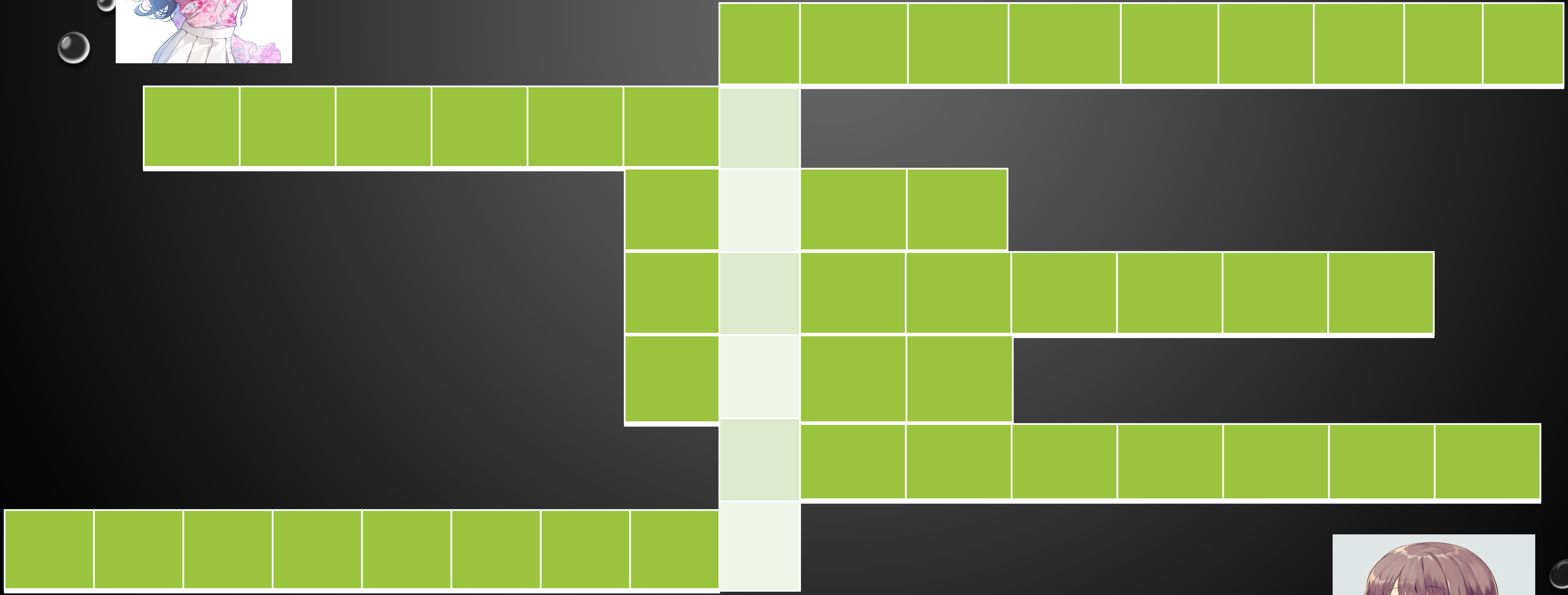

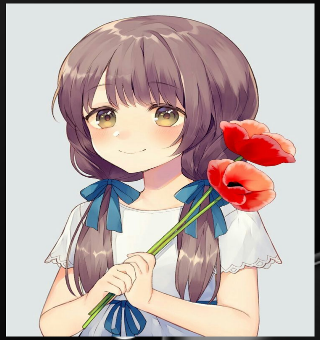

а р г е н т и н а

с у р и н а м

п е р у

б р а з и л и я

ч и л и

к о л у м б и я

в е н е с у э л а

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА РАХМЕТ